

NOVÉ PUBLIKACE

Jaromír Beneš – Václav Vondrovský – Michaela Ptáková – Lenka Kovačiková – Petr Šída: *The Neolithic site of Hrdlovka*. Nakladatelství Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích – Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, *České Budějovice – Most 2019*. 441 str.

Skupina badatelů soustředěná kolem J. Beneše sestavila knihu, která se vyrovnává s dědictvím výzkumu výjimečného neolitického sídliště v Hrdlovce odkrytého během masivních skrývek podkrušnohorské hnědouhelné pánve. V souvislosti s těžbou v jednom z lomů, nyní nazývaném Bílina, zaniklo v průběhu 70. až počátku 90. let minulého století několik historických obcí a doslova odtěžen byl i kus krajiny a její pozoruhodné historie. Negativní stránku exploatace třetihorních sedimentů v tomto prostoru můžeme snad alespoň částečně kompenzovat řadou neobyčejných archeologických nálezů, jako je zaniklá středověká ves Nesvětice s nedalekou středověkou nekropolí u Mariánských Radčic, německé protiletadlové postavení z druhé světové války nebo právě neolitické sídliště v Hrdlovce. Důlní rypadla některé zmíněné lokality ještě nezasáhla a záchranné výzkumy zde pokračují. Hrdlovku lze však studovat už jen z terénních záznamů.

Jak je pro podobné monografie běžné, zahrnuje i tato kapitola o poměrech místního přírodního prostředí, o vývoji archeologického poznání regionu i historii samotného záchranného výzkumu. Uvedené pasáže čtenáři přinášejí připomenutí specifík zdejšího sídelního kontextu v blízkosti dnes zaniklého Komořanského jezera, výchozů křemenců a podávají i nástin vývoje neolitického sídelního regionu Podkrušnohoří, jehož souhrnné zpracování dosud mimochodem chybí. Oblast zájmu je důležitá především z hlediska přechodu mezi kulturou s lineární keramikou (LBK) a kulturou s vypíchanou keramikou (SBK), tj. LBK IV – SBK I. Lokální data z Podkrušnohoří i blízkého Saska indikují v tomto směru plynulý vývoj. Právě tím se zde závěr LBK, obdobně jako i jinde na českém území, liší od vývojového soumraku kultury LBK v jejím západním okruhu (např. *Gronenborn et al. 2014; Haack 2020*). Pro pochopení závěrečných etap vývoje LBK a počátku SBK je esenciální právě studium lokalit s nepřetržitým osídlením, k nimž patří i pojednávané sídliště Hrdlovka.

Podstatu publikace představuje detailní zhodnocení náleзовých situací a artefaktů z období neolitu. Způsob klasifikace nálezů vychází vesměs ze standardizovaného popisu neolitického materiálu z Bylan u Kutné Hory (naposledy s lit. *Květina – Pavlů 2007; Zápotocká 2009*). Jelikož se v řadě keramických souborů objevují nové, byť jednotlivé a specifické případy výzdoby, vzniká potřeba stávající kód doplňovat o další varianty. V tomto směru je pak důležité jakoukoliv modifikaci původního kódu spolu s materiálem publikovat jako u popisovaného souboru z Hrdlovky. Provedené změny jsou zde zohledněny jednak v příslušných grafických kódech a jednak souhrnně v přehledové schematické tabulce (obr. 4.3) i na konkrétních příkladech (tab. 4.14a–d). Přiřazování znaků jednotlivým druhům ornamentace začalo být využíváno s rozvojem a dostupností automatizovaných zpracování pro rozsáhlé keramické soubory. Kódování nahradilo tradiční slovní popis, který jen obtížně a už vůbec ne jednotně uchopoval sledované znaky, a dále usnadnilo třídění a další interpretaci takového množství dat.

Stejně jako na dalších neolitických sídlištích, i v souborech z Hrdlovky se vyskytují výplně se smíšeným keramickým obsahem, které zde tvoří zhruba čtvrtinu zachycených objektů. Pro potřebu společné evidence keramických nálezů z takovýchto souborů přistoupili autoři ke sdružení popisných systémů tvarosloví LBK a SBK podle sklonu okraje do jedné tabulky, a to dle *B. Soudského (1967, fig. 2)* a *M. Zápotocké (1998, Abb. 29)*. Označení pro základní tvary nádob zůstalo beze změny, ale některé z komplexu SBK nesou nový číselný kód (pohárovité a část miskovitých). Vytvořením souhrnné tabulky pro oba kulturní celky pak logicky došlo i k částečné modifikaci číslování sklonu okraje a tvaru dna, což se opět týká pouze SBK. Toto sloučení představuje poněkud problematické řešení, přičemž by stačilo před vlastní číselný kód předsadit určující znak pro LBK i SBK. Potíž spočívá zejména v nemožnosti případného srovnání s již klasifikovaným materiálem z jiných lokalit, a to z důvodu vzájemné nekompatibility jednotlivých kategorií zašifrovaných v různých

číselných kódech. V případě materiálu a ostríva keramického těsta (tab. 4.1) aplikovali autoři jejich kategorizaci v původní podobě podle *B. Soudského (1967)*, ale úpravu povrchu nádob doplnili o smolný nátěr (93) a jeho kombinaci s leštěním (81). Tyto technologické údaje posloužily k jejich procentuálnímu vyčíslení v rámci celého souboru. K určité změně nebo spíše doplnění došlo i u pupků a výčnělků LBK (tab. 4.3a), kam byl přidán oválný promáčklý pupek (957) a vypůjčena byla čtvrtá pozice z tabulace SBK indikující jejich umístění na nádobě. Tabulka pro třídění pupků a výčnělků SBK zůstává v identické podobě, stejně jako kód pro ucha obou neolitických kulturních celků (dle *Pavlu – Zápotocká 1978*). Přestože autoři uvádějí změnu ve všech třech posledně zmíněných případech klasifikace, ta očividně spočívá jen v grafické úpravě tabulek a překladu pojmosloví.

K menší úpravě přistoupili autoři v kódování technické ornamentace LBK (tab. 4.5), a to přidáním jedné (první) pozice pro její umístění na těle nádoby. Plastická výzdoba zůstala spolu se svým kódem zachována. Hlavní prvek třídění LBK – technika stylu lineárního ornamentu (LO) – setrval ve své původní podobě, připojeny byly dva nové kódy pro regionální varianty vyplňované pásky a žebříčku tzv. alfa (247 a 295, tab. 4.6a) a jeden pro rytou linku s nehtovými vrypy tzv. epsilon (479, tab. 4.6b). V motivu LO byla doplněna varianta jednoduché spirály (76, tab. 4.7) a doplňkový motiv byl obohacen o tři nové varianty (s. 229, 245, 339, tab. 4.8). Uvedená doplnění lineární výzdoby patří mezi regionální specifika a autoři odkazují na jejich blízkost s oblastmi západního okruhu LBK v Bavorsku nebo Sasku (s. 139–142). Linky pod okrajem zůstávají v původní podobě. Vzhledem k tomu, že i jiní kolegové řešící neolitické soubory (např. z východočeské dálnice) rozšířili doplňkový kód o nové varianty, zdá se užitečné všechny inovace týkající se LO i doplňkového ornamentu zveřejnit na jednom místě (http://www.bylany.com/bylany_lbk_kody.html).

Kód výzdobné techniky vpichu (*Zápotocká 1978*) odráží ve své podstatě typ zdobícího nástroje a způsobu jeho vedení, a není proto třeba jej měnit. V případě Hrdlovky byl doplněn pouze o rytou linku provedenou vícehrtým nástrojem, jako archaický prvek přechodového stupně (tab. 4.10, kód 08), která zaujala pozici již dříve obsazenou vypichovanou páskou (srov. *Zápotocká – Muška 2007*, obr. 37), což si autoři zřejmě neuvědomili. Zvláště nejasné to je z důvodu, že do kódu převzali brázděný neuspořádaný vpich (kód .78), který byl publikován právě jen v případě Hrbovic jako spíše regionální specifikum. Toto evidentní nedopatření deklaruje badatelské úsilí vložené do rozsáhlé evidence nálezů z Hrdlovky. Problém má zřejmě svůj počátek už v posledních přetištěních kódu výzdobných technik SBK, které tyto změny nepochopitelně neobsahují (*Zápotocká 2009*, obr. 56; *Pavlu – Zápotocká 2007*, obr. 12). Zcela samostatný systém ornamentace SBK (tab. 4.11) je doplněn o dvě varianty vypichované pásky pod okrajem (14 a 54) a jednu variantu děličného motivu (44). Ostatní zůstává v platnosti a beze změny v původním členění podle *M. Zápotocké* (např. 1998; 2009).

Běžným standardem a základní jednotkou při chronologicko-stylistickém posuzování neolitických souborů se stal keramický jedinec, tzn. jedna nádoba. I to má svá úskalí, kdy je v některých případech obtížné rozpoznat původní jedince, zvláště pokud nejde o větší zlomky s výzdobou. Tento ustálený princip autoři následovali a v souboru z Hrdlovky určili 13 500 neolitických jedinců. Chronologicky citlivých, tzn. s výzdobou, a použitelných pro časové zařazení bylo ale jen 18 % z nich. Pro řešení transformačních procesů na sídlišti jsou pak důležité jiné formální vlastnosti keramiky, jako jsou velikost, váha, síla, průhyb, abraze nebo průměr okraje, které je však nutné sledovat u jednotlivých zlomků. V případě výskytu více zlomků na jednoho keramického jedince autoři jejich hodnoty zprůměrovali, což vzhledem k občasné absenci evidenčních údajů daných charakterem výzkumu nevádí. Jinak by ale bylo na místě klást si otázku, zda by taková informace přispěla k řešení složitých transformačních procesů. Jako určitá výpověď o objektu jako celku jistě ano, o způsobu depozic sedimentů výplní jednotlivých objektů však nikoliv. Soubor z Hrdlovky patří k výrazně zlomkovitým s vysokou mírou abraze (obr. 4.4), což ukazuje na dlouhodobé působení erozivních činitelů, které měly negativní vliv na jejich zachování. Technologické vlastnosti keramiky z Hrdlovky (obr. 4.6) víceméně korespondují s jinými neolitickými soubory: převažuje jemná keramika nad hrubou, více než polovina nádob je vyrobena z plaveného dobře vypáleného materiálu a má hlazený povrch. Za zmínku stojí zachycení smolných hmot sloužících k reparaci nádoby, byť představující setiny procent celého souboru, dále přítomnost několika miniaturních nádobek nebo fragment pocházející nejspíše z části nějakého idolu, i když autoři nabízí jeho další možné interpretace.

Chronologie sídliště v Hrdlovce je postavena na analýze zahlobených objektů jako základních celků bez ohledu na jejich vnitřní členění, tzn. jak horizontální (laloky), tak vertikální (vrstvy). Tento přístup vychází z možností souboru daných charakterem záchranného výzkumu, který byl formován značnou rozlohou plochy s velkým množstvím objektů, navíc v omezeném čase. Standardní metodologie zpracování sídlišť podle *I. Pavlů (1977)* zde byla uplatněna v obráceném pořadí, obdobně jako u alternativního pojetí sídlištních souborů z Bylan (*Květina – Končelová 2011*). Autory k tomu vedla snaha o postižení základních chronologických trendů vývoje sídliště. Znamená to, že nejprve byly analyzovány jednotlivé objekty bez ohledu na koncept stavebního komplexu domu, a až poté do analýzy vstoupily prostorové vztahy objektů v Hrdlovce. Záměr zpřesnit relativní dataci pomocí absolutních dat se v Hrdlovce ukázal jako značně limitovaný vlivem kontaminací, a to i přes výběr vzorků s nižší mírou rizika (obr. 5.9). Tradičně je tedy chronologie Hrdlovky postavena na keramice. Neolitický soubor ale vykazuje nízký podíl zdobených jedinců (26 %, 3521 jedinců). Identifikace konkrétního lineárního ornamentu byla možná u 57 % z nich (N = 2013 jedinců LBK). Malé zlomky keramiky nesoucí pouze rytou linku nebyly klasifikovány dle zvyklosti jako delta 12, a to z důvodu pravděpodobného zkresení způsobeného ztrátou dalších prvků výzdoby díky vysokému stupni fragmentarizace, ale i přesto tento dekor v souboru převažuje (obr. 5.11). Obvykle jsou ale takové zlomky s LO delta 12 považovány za chronologicky málo průkazné (*Pavlů 1977*, 41–48). Jak se dalo očekávat pro oblast severozápadních Čech, z techniky LO vyčnívá specifický typ pásky tzv. žebříček (alfa 30). 28 % zdobených jedinců vykazovalo ornament provedený vpichem (N = 999 jedinců SBK), kdy se nejčastěji objevuje malý střídavý dvojvpich nebo malý dvojvpich provedený tremolovou technikou. Kromě klasického stupně LBK II je u obou neolitických kulturních celků zachycen celý jejich vývoj, ale v nestejně míře.

Jak bylo uvedeno výše, chronologie sídliště byla definována ve dvou krocích, nejprve v rámci objektů na základě výzdobné techniky pomocí korespondenční analýzy a až poté byla validována pomocí stavebních komplexů a vzájemných prostorových stratigrafií a ve velmi omezené míře skrze radiouhlíková data. Výsledný chronologický model sídliště v Hrdlovce postavený na Harrisově matici tak dává korektní obraz vývoje sídliště pro celé období neolitu (obr. 5.33). Ten byl navíc korelován s dalšími neolitickými soubory severozápadních Čech (Březno, Chotěbudice, Hrbovice, Hrobčice, Krbice, Vchynice) pomocí korespondenční analýzy, která v širším měřítku v zásadě ověřila vypracovanou chronologii (obr. 5.36–37). Pomocí statistické metody byl vytvořen zobecněný aditivní model (GAM), který ukazuje distribuci a chronologický gradient jednotlivých dekorativních stylů, jejichž výsledné trendy jsou v souladu s vývojem neolitického ornamentu na keramice (obr. 5.38). Pro možné srovnání postavení horizontu A z Hrdlovky s jinými soubory zde chybí zastoupení prosté ryté linky, tzv. delta. Určení vzájemného poměru delta k širokému žlábků, tzv. gama, kdy je právě ubývání linky gama považováno za základní vývojovou tendenci starého stupně LBK, by bylo klíčové pro přechod od starého stupně ke klasické LBK. V následném horizontu zase není zastoupen široký žlábek. Naopak vyčíslení poměru vyplňované pásky vpichem tzv. alfa 12 nad páskou typu žebříček tzv. alfa 30 dobře ilustruje chronologický vývoj (obr. 5.40). Vzhledem k výskytu hustě přesekávané linky tzv. zeta je horizont B kladen až do stupně IIIb LBK, ale není vyloučena ani synchronizace s IIIa. Je proto otázkou, zda zde skutečně vznikl sídelní hiát, nebo zda přítomnost ornamentu zeta patří k regionálnímu specifiku starších stupňů. Horizont C je charakterizován právě nárůstem žebříčku alfa 30 a výskytem hustě řazených not na lince tzv. epsilon 30 a je tedy kladen také do stupně IIIb. Horizonty D a E jsou zařazeny časově blízko sebe podle procentuálního zastoupení výzdoby a to v zásadě do stupně IVa, kdy se vedle pásky alfa 30 vyskytuje i jednotlivý vpich a hruškovité tvary nádob s esovitým profilem okraje. Klíčovými jsou pak horizonty F a G, které představují přechodný horizont mezi LBK a SBK. Horizont F je charakterizován jako LBK IV/SBK I, kde ještě chybí paralelní dvojvpich jako samostatná technika. Horizont G sice také obsahuje keramiku s LO, ale střídavý dvojvpich zde převažuje. Postavení horizontu H vychází z převahy dvojvpichu provedeného tremolovou technikou spolu s motivem klikatky oddělené jednoduchým či vícečetným pásem vpichů. Horizonty J a K představují závěrečné fáze vývoje sídliště v Hrdlovce vycházející z prvního chronologického modelu založeného na dekoru. Ačkoliv je počet distinktivních znaků keramiky poměrně nízký, je posloupnost obou horizontů oprávněná a lze jejich příslušnost ke stupňům IVa, IVb odvozovat

i na základě konstrukčně odlišných půdorysů domů 8 a 17 (obr. 5.43a, b). Pozice horizontu I je v sestaveném vývoji sídliště spíše hypotetická. Přehledné a užitečné jsou jednak plány sídliště s chronologickým rozlišením objektů, jednak s výsledným barevným rozlišením sídelních horizontů, stejně jako schematická synchronizační tabulka pro celou českou neolitickou oikumenu (obr. 5.43–45).

Samostatně byly zpracovány soubory kamenné industrie a zvířecích kostí. Kamenné nástroje čítají několik stovek artefaktů, přičemž převažují provedené technikou štípaní. Zajímavé je kolísání ve využívání místních křemenců (obr. 6.24), kdy obliba zdrojů Skršín upadá v LBK IV a znovu narůstá během SBK podobně jako u silicitů, a zároveň exploatace křemence typu Tušimice začíná v pozdní LBK a během SBK zase slábne. Ostatní zjištění se nevymykají ze známého rámce a Hrdlovka je z hlediska kamenné industrie charakterizována jako sídliště nevýrobního charakteru. I přes velmi vysokou míru zlomkovitosti souboru zvířecích kostí přesahující 90 % se podařilo postihnout některé trendy ve skladbě a využívání živočišného chovu. Jejich výsledky je ale nutné vnímat s určitou mírou obezřetnosti. V našich podmínkách je zjištěné kolísání poměru výskytu dobytka a koz v průběhu neolitu neobvyklé (obr. 7.4).

Důležitou kapitolou publikace je část věnující se analýze pozůstatků neolitických domů. Jejich celkový počet byl po revizi dokumentace stanoven na 59. Početně reprezentativní soubor původních obytných konstrukcí je ale omezen několika faktory snižujícími jejich výpovědní hodnotu. Jde o narušování orbou, kvalitu skrývek a v některých partiích i způsob výzkumu formou sondáží, které se na úkor detailu v menší ploše snažily obsáhnout co největší část těžbou ničeného území. Všechny uvedené faktory svým dílem ovlivnily míru zachycení původních půdorysů, kdy jen necelá pětina z nich byla odkryta kompletně. Stav zachování staveb v Hrdlovce spolu s metrickými vlastnostmi umožňují určit jejich vnitřní dělení podle *P. J. R. Moddermana (1970)*, které samo o sobě vede k rámcovému časovému zařazení a je určitým vodítkem k sociálním otázkám spojeným s domy. Podstatné ale je, že téměř polovina zachycených půdorysů vykazovala charakteristické vlastnosti, které spolu s keramikou z okolních jam umožnily bližší chronologické určení definované celkem 11 sídelními horizonty (obr. 5.45). Detailní analýzou výplní kůlových jamek byli autoři schopni v některých případech rozpoznat i charakter opracování kůlů (obr. 8.3, 8.4), který podobně jako u konstrukcí studní ukazuje, že tesařské dovednosti prvních zemědělců byly na vysoké úrovni. Obecně známým faktem je nedochování podlahových úrovní neolitických domů, což *de facto* vylučuje porozumění využití interiéru. Aby autoři tento nedostatek v poznání alespoň částečně eliminovali, odebrali z vnitřku jednoho domu a jeho bezprostředního okolí početnou sadu vzorků půdy a provedli fosfátovou analýzu, která má potenciál ukázat nejen na možné ustájení dobytka, ale i na místa produkce popela z ohnišť nebo pecí. Výsledkem jsou koncentrace fosfátů při vnitřní i vnější straně západní stěny domu a naprostá absence výskytu ve vnitřním prostoru jižní části (obr. 8.11). Autoři soudí, že využití severní a střední části domu bylo odlišné od aktivit v přední části domu, a zároveň by mohlo indikovat soužití dvou sociálních jednotek. K hypotézám o vnitřním dělení v domě nepřispívá jen metrické a konstrukční členění, ale i výjimečná přítomnost nálezu, jako je celá zásobnice v jednom z domů v Bylanech u Kutné Hory. V případě Hrdlovky jde o zcela mimořádnou kumulaci 35 horních a dolních mlýnů v jámě, která je v superpozici s domem a dle autorů může představovat stavební obětinu domu pozdního stupně SBK.

Význam výzkumu v Hrdlovce spočívá především v důležitosti lokality pro pochopení přechodu mezi LBK a SBK. Jak je pro tento předěl běžné, vyskytují se v něm prvky výzdoby obou kulturních celků společně. Příslušné soubory horizontů F a G z Hrdlovky obsahují mizivý počet archaického jednoduchého i paralelního dvojpřichu, naopak převažují prvky výzdoby pokročilejšího vývoje, jako je střídavý dvojpřich, nebo dokonce víceřadý, a to spolu s lineární výzdobou (tab. 4.13). Bohatý keramický soubor ze zásobní jámy v Hrbovicích-Chabařovicích (*Zápotocká – Muška 2007*), který byl vzat jako srovnávací, ale vykazuje jednoduchý a paralelní dvojpřich jako samostatnou techniku. I charakter krovic a tvarové spektrum nádob se čistě empiricky jeví z pohledu SBK jako starší. Přesto korespondenční analýza výzdobných prvků (obr. 5.36–37) řadí soubory z Hrdlovky jako starší než z Hrbovic-Chabařovic (obr. 5.45). To může být způsobeno různými disproporcemi výzdobných technik vztažených k jedinému referenčnímu souboru. Problémem tohoto klíčového období je zatím nízký počet podobných souborů a málo keramických jedinců s diagnostickou výzdobou v nich. Hrdlov-

ka ale představuje s 26 objekty z přechodového stupně oproti šesti objektům z Hrbovic-Chabařovic významný nárůst pramenné základny srovnatelný snad jen s lokalitou Dresden-Prohlis (*Link 2014*).

Publikace neolitické Hrdlovky spolu s novými regionálními variantami výzdoby a klíčovým souborem pro přechodový horizont LBK-SBK představuje významný srovnávací materiál s potřebnou a precizní obrazovou dokumentací náleží, kterou ocení nejen badatelé, ale i studenti jako možnou metodickou rukojeť uchopení zpracovávaných souborů. Ačkoliv už řada zjištění byla publikována samostatně (naposledy např. *Beneš et al. 2014; Vondrovský et al. 2015; 2016*), je ucelený svazek kvalitní výpovědí o podobě dalšího doslova zlomového neolitického sídliště. Synchronizace lokality nejen v regionálním měřítku, ale i v širší oblasti našeho neolitu představuje důležitý krok v poznání nejstarších dějin. Roli Hrdlovky i celého Podkrušnohoří bude třeba ale ještě dále sledovat, a to například z pohledu mizivého počtu rondelových areálů, které jsou naopak četné v sousedních oblastech, a zřejmě nelze tento fenomén připisovat na vrub nedostatku výzkumu. Odpovědi bude nutně hledat v příčinách a rozdílech různých jevů právě v oblastech kulturního přerodu. Byly zde naznačeny mnohé cesty, kterými se lze dále ubírat, a je na pokračovatelích, aby usoudili, které z nich jsou slepé.

Markéta Končelová

Literatura

- Beneš, J. – Vondrovský, V. – Kovačiková, L. – Šída, P. – Divišová, M. 2014:* Decoding the Neolithic Building Complex: the Case of the Extraordinarily Large House III from Hrdlovka, Czech Republic. *Interdisciplinaria archaeologica. Natural sciences in archaeology* 5, 99–118.
- Gronenborn, D. – Strien, H.-C. – Dietrich, S. – Sirocko, F. 2014:* 'Adaptive Cycles' and Climate Fluctuations – A Case Study from Linear Pottery Culture in Western Central Europe. *Journal of Archaeological Science* 51, 73–83.
- Haack, F. 2020:* Tracing LBK ritual traditions: the depositions at Herxheim and their origins. In: D. Hofmann ed., *Magical, Mundane or Marginal? Deposition practices in the Early Neolithic Linearbandkeramik culture*, Leiden: Sidestone Press, 53–82.
- Kvěšina, P. – Končelová, M. 2011:* Kategorie výzdobného stylu na lineární keramice z Bylan. *Archeologické rozhledy* 63, 195–219.
- Kvěšina, P. – Pavlů, I. 2007:* Neolitické sídliště v Bylanech. Základní databáze. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Link, T. 2014:* Die linien- und stichbandkeramische Siedlung von Dresden-Prohlis: eine Fallstudie zum Kulturwandel in der Region der oberen Elbe um 5000 v. Chr. Dresden: Landesamt für Archäologie Sachsen.
- Modderman, P. J. R. 1970:* Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein. *Analecta Praehistorica Leidensia* 3. Leiden: Leiden University Press.
- Pavlů, I. 1977:* K metodice analýzy sídlišť s lineární keramikou. *Památky archeologické* 68, 5–55.
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. 1978:* Analysis of the Czech Neolithic Pottery. Morphological and chronological structure of projections. Praha: Archeologický ústav ČSAV.
- Pavlů, I. – Zápotocká, M. 2007:* Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Soudský, B. 1967:* Principles of automatic data treatment applied on neolithic pottery. Praha: Archeologický ústav ČSAV.
- Vondrovský, V. – Beneš, J. – Divišová, M. – Kovačiková, L. – Šída, P. 2016:* From LBK to SBK: Pottery, Bones, Lithics and Houses at the Neolithic site of Hrdlovka, Czech Republic. *Open Archaeology* 2, 303–327.
- Vondrovský, V. – Beneš, J. – Rauerová, M. – Kovačiková, L. – Šída, P. – Divišová, M. 2015:* The Neolithic sites Hrdlovka and Hrobčice in the context of Stroked Pottery culture in Northwest Bohemia, Czech republic. *Anthropologie* 53, 457–471.
- Zápotocká, M. 1978:* Ornamentace neolitické vypíchané keramiky: technika, terminologie a způsob dokumentace. *Archeologické rozhledy* 30, 504–534.
- Zápotocká, M. 1998:* Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5000–4200 B.C.). Gräber und Gräberfelder der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyel-Keramik. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Zápotocká, M. 2009:* Neolitické sídelní regiony v Čechách (ca 5300–4400 př. Kr.). Region Litoměřicko. *Archeologické studijní materiály* 18. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Zápotocká, M. – Muška, J. 2007:* Hrbovice, okr. Ústí nad Labem. Výzkum 1978. Sídelní areál kultury s keramikou lineární a vypíchanou [CD-ROM]. Praha: Archeologický ústav AV ČR.